

15. *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2015 rotsi»*. – K. : NISD, 2015. – 684 s. : <http://www.niss.gov.ua>
16. *Asotsiatsiia IT-pidpriemstv Ukrainy*. : <http://apitu.org.ua/>
17. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Дульська Ірина Василівна, старший науковий співробітник, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
e-mail: i_dulska@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дульская Ирина Васильевна, старший научный сотрудник, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник,
Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования» НАН Украины
e-mail: i_dulska@i.ua

INFORMATION ON THE AUTHOR

Dulska Iryna, Senior Researcher, PhD, senior researcher,
State Institution «Institute of Economics and Forecasting» NAS Ukraine
e-mail: i_dulska@i.ua

УДК 336.27

УПРАВЛІННЯ АКУМУЛЯЦІЄЮ ТА ВИТРАТАМИ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

**Євтушенко Н.М.,
Виноградня В.М.**

Предметом дослідження є процес управління та аналіз державного бюджету України в сучасних умовах.

Метою роботи є узагальнення теоретичних положень щодо управління акумуляцією та витратами бюджетних коштів, визначення принципів та джерел акумуляції доходів бюджету та розподілу бюджетних видатків, здійснити аналіз дохідної та видаткової частини бюджету, показників державного та гарантованого державою боргу України та на цій основі здійснити оцінку результативності формування та розподілу бюджетних коштів на сучасному етапі, визначити основні напрями ефективності управління дефіцитом державного бюджету України.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі досліджень сучасних наукових поглядів щодо управління акумуляцією та витратами бюджетних коштів в Україні.

Результати роботи. Стаття присвячена проблемам акумуляції та витратам бюджетних коштів.

Висновки. Суттєвою проблемою, особливо в умовах євроінтеграції, є непрозорість у формуванні бюджетів різних рівнів. це призводить до того, що певна частка надходжень і витрат залишається в тіні, що, у свою чергу, збільшує навантаження на бюджет, породжує корупційні схеми та підриває фінансову безпеку країни.

Необхідно реформувати бюджетний процес і для цього необхідно впровадити певні заходи: розробка стандартів складання кошторисів витрат державних коштів; чітке визначення внутрішніх пріоритетів бюджетного процесу та їх дотримання; забезпечення якісної підготовки звітів та кваліфікованого їх аналізу; моніторинг бюджетних ризиків у перманентному режимі; аналіз рівня середньострокових запозичень як внутрішніх, так і зовнішніх, раціональності їх використання і гарантій уряду на їх покриття, а також прямий і опосередкований вплив на фінансову систему країни в цілому; удосконалення процедур прийняття рішень щодо формування видаткової частини бюджету.

Подолання хронічного дефіциту державного бюджету має будуватися на принципах соціальної справедливості.

***Ключові слова:** доходи бюджету, видатки бюджету, державний борг, дефіцит державного бюджету, боргова стійкість держави, реструктуризація боргу, анулювання державного боргу.*

УПРАВЛЕНИЕ АККУМУЛЯЦИЕЙ И РАСХОДОВАНИЕМ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ

**Євтушенко Н.Н.,
Виноградная В.М.**

Предметом исследования является процесс управления и анализ государственного бюджета Украины в современных условиях.

Целью работы является обобщение теоретических положений по управлению аккумуляцией и расходами бюджетных средств, определение принципов и источников аккумуляции доходов бюджета и распределения бюджетных расходов, осуществить анализ доходной и расходной части бюджета, показателей государственного и гарантированного государством долга Украины и на этой основе осуществить оценку результативности формирования и распределения бюджетных средств на современном этапе, определить основные направления эффективности управления дефицитом государственного бюджета Украины.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе исследований современных научных взглядов по управлению аккумуляцией и расходами бюджетных средств в Украине.

Результаты работы. Статья посвящена проблемам аккумуляции и расходам бюджетных средств.

Выводы. Существенной проблемой, особенно в условиях евроинтеграции, является непрозрачность в формировании бюджетов разных уровней. Это приводит к тому, что определенная доля поступлений и расходов остается в тени, что, в свою очередь, увеличивает нагрузку на бюджет, порождает коррупционные схемы и подрывает финансовую безопасность страны.

Необходимо реформировать бюджетный процесс и для этого необходимо внедрить определенные меры: разработка стандартов составления смет расходов государственных средств; четкое определение внутренних приоритетов бюджетного процесса и их соблюдение; обеспечение качественной подготовки отчетов и квалифицированного их анализа; мониторинг бюджетных рисков в перманентном режиме; анализ уровня среднесрочных заимствований как внутренних, так и внешних, рациональности их использования и гарантий правительства на их покрытие, а также прямое и опосредованное влияние на финансовую систему страны в целом; совершенствование процедур принятия решений по формированию расходной части бюджета.

Преодоление хронического дефицита государственного бюджета должна строиться на принципах социальной справедливости.

Ключевые слова: доходы бюджета, расходы бюджета, государственный долг, дефицит государственного бюджета, долговая устойчивость государства, реструктуризация долга, аннулирование государственного долга.

MANAGEMENT ACCUMULATION AND BUDGET EXPENDITURES

**Yevtushenko N.,
Vynogradnya V.**

The subject of research is the management and analysis of the state budget of Ukraine in modern conditions.

The aim is to generalize theoretical positions to manage the accumulation and expenditure budget, define the principles and sources of accumulation of revenues and allocation of budget expenditures to analyze the revenue and expenditure side of the budget performance of public and publicly guaranteed debt of Ukraine, and on this basis to assess the impact of development and budget allocation at this stage, to determine the main directions of effective management of the state budget deficit of Ukraine.

Methodology of work. The work was based on studies of modern scientific views on the management of accumulation and spending of budgetary funds in Ukraine.

The results of the work. The article deals with the problems of accumulation and spending of public funds.

Conclusions. A significant problem, especially in terms of European integration, is the lack of transparency in the formation of budgets of different levels. This leads to the fact that a certain share of revenues and expenditures remains in the shadows, which in turn increases the burden on the budget, generates corruption schemes and undermine the financial security of the country.

It is necessary to reform the budget process and it is necessary to implement certain measures, costing standards development expenditure of public funds; clear definition of the domestic priorities of the budget process and compliance; ensure quality reporting and qualified for their analysis; budget monitoring risks in permanent mode; analysis of medium-term debt, both internal and external, rational use and government guarantees to cover them, and the direct and indirect impact on the financial system as a whole; improving decision-making on the formation of the budget expenditures.

Overcoming the chronic state budget deficit should be based on principles of social justice.

Keywords: budget revenues, expenditures, public debt, fiscal deficit, debt sustainability States, debt restructuring, cancellation of public debt.

Постановка проблеми. Ефективність управління системою доходів бюджету значною мірою залежить від структурної побудови самої системи. Оптимальна структура є запорукою реального планування і повноти виконання доходів бюджету. Саме тому дослідження питань оптимізації бюджетних доходів у нерозривному зв'язку із забезпеченням якісного управління ними набувають особливої актуальності, адже діяльність у сфері бюджетної політики полягає в тому, щоб, враховуючи тиск особливих інтересів суб'єктів держави як соціально-економічних груп, оптимально поєднувати реалізацію цих завдань. Це, з одного боку, викликає необхідність розробити тактичні заходи, що часом суперечать один одному, а з іншого – задіяти всі інституціональні утворення держави, що виконують взаємопов'язані функції. Іншими словами, збалансованість загального рівня податків, їх структури, ступеня прогресивності, а також

відповідна структура витрат і трансфертів не повинні послаблювати стимули до заощаджень, інвестицій, до підприємницької і трудової активності, що сукупно приведе до нових бюджетних доходів, що сприяє активізації соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам досліджуваної проблеми присвятили численні праці такі вчені, як: В. Андрущенко [21], Т. Боголіб [3], В. Геєць [5], І. Луніна [14], В. Опарін [21], В. Лисяк [13], В. Федосов [21], Л. Фещенко [22], І. Чугунов [23], І. Чуркіна [24], С. Юрій [25] та ін.

Метою статті є наукове дослідження та теоретичне узагальнення питань управління акумуляцією й витратами бюджетних коштів з метою визначення ефективності функціонування бюджетної системи України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток України в умовах ринкових перетворень потребує перегляду функцій і ролі держави, зміцнення її фінансової основи, реформування бюджетної політики. В умовах євроінтеграційних процесів країна зобов'язана дотримуватися світових стандартів в економічному розвитку. Цього можна досягти за умов наявності потужної, надійної фінансової основи, визначальну базу якої будуть становити реальні доходи державного бюджету.

У Бюджетному кодексі України від 08.07.2010 р. № 2456-VI зазначається: «Доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)».

Форми й методи мобілізації грошових коштів до бюджету залежать від умов і методів господарювання, завдань, які вирішує суспільство на конкретному етапі свого розвитку, стану економіки, величини ВВП.

На практиці цей критерій часто не дотримується, оскільки склад доходів або джерел фінансування значною мірою залежить від прийнятих методів бюджетного планування, формату бюджету, систем звітності тощо.

Формування доходної частини бюджету в Україні є ключовим аспектом в піднятті економіки країни і перебуває під постійним контролем держави. Сьогодні немає жодної країни, яка б не розглядала і вирішувала щоденні проблеми наповнення бюджетів. Наповнення бюджету займає вагоме місце у рівні економічного розвитку країни, адже правильне здійснення бюджетного процесу є запорукою належного і стабільного рівня життя населення. Для досягнення цього балансу, насамперед, уряд, вищі органи влади мають працювати раціонально та підтримувати економіку на належному рівні. Саме від їхньої праці, від проведення діючих реформ, які поступово будуть набирати ефективності залежить майбутнє. З огляду на це, тільки через державний бюджет вищі органи влади здійснюють реалізацію державної внутрішньої і зовнішньої фінансової політики, регулювання економіки та стимулювання ефективного розвитку. Збільшення асигнувань з державного бюджету сприяє зростанню сукупного попиту в економіці і, відповідно, збільшенню випуску продукції і підвищенню зайнятості [13, с.16].

Процес формування доходів державного бюджету в Україні базується на таких основних принципах:

- формування доходів повинно здійснюватись згідно з чинним законодавством;
- планування пріоритетних податків, які формують основну базу надходжень до держбюджету;
- встановлення доходів з корегуванням їх на показники боргових зобов'язань за попередні роки;
- мінімізація податкового тиску;
- вирівнювання підходу до умов оподаткування суб'єктів;
- спрощення системи адміністрування податків;
- встановлення зрозумілих процедур податкового обслуговування;
- уніфікація форм податкової звітності та вдосконалення інструкцій щодо їх заповнення;
- вдосконалення приймання податкової звітності в електронному вигляді [22, с. 176].

Отже, бюджетні доходи формуються в результаті економічних відносин, що виникають між державою і підприємствами, установами, організаціями та громадянами у процесі формування централізованих грошових фондів.

Формування таких доходів є об'єктивною потребою. Це зумовлено тим що в руках держави щорічно концентрується певна частка національного доходу, яка необхідна для задоволення соціально-економічних і культурних потреб громадян, розв'язання завдань обороноздатності країни, покриття загальних витрат державного управління, забезпечення перспективи економічного зростання країни.

Основним джерелом формування бюджетних ресурсів є податкові надходження, сутність яких, у першу чергу, полягає у примусовому відчуженні державою частини новоутвореної вартості [12, с.89].

До неподаткових доходів в Україні належить надходження від продажу майна, яке перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ та господарському віданні державних і муніципальних унітарних підприємств. До джерел фінансування дефіциту – надходження від продажу земельних ділянок, акцій, облигацій та інших цінних паперів. Як зазначає І.С.Чуркіна : «за економічною сутністю доходами бюджету є надходження, що збільшують чисту вартість державних активів [24].

Розглядаючи питання ефективності державного управління в сфері доходів, слід звернути особливу увагу на взаємодію основних суб'єктів при формуванні доходної частини бюджету. Визначено, що доходи бюджету виражають економічні відносини, що виникають між державою, суб'єктами господарювання та громадянами в процесі формування та виконання бюджету. Формою прояву цих економічних відносин є різні види податкових і неподаткових платежів суб'єктів господарювання і населення до бюджетної системи.

Всі заходи, що вживаються в Україні сьогодні і спрямовані на управління доходами, можна розділити на дві групи: прямі й непрямі методи збільшення доходів. Тобто всі вони спрямовані на якомога більше залучення коштів до державного бюджету, що неповною мірою відповідає завданню оптимізації.

До прямих методів збільшення доходів належать: регулювання податкових ставок та порядку сплати податків; оптимізація структури майна, що перебуває у державній власності, як джерела доходів бюджету (розглядається сьогодні лише з боку привабливості для приватизаційних процесів); підвищення ефективності адміністрування податкових і неподаткових доходів.

Непрямі методи стимулювання податкових доходів складаються з: формування і підтримки сприятливих умов для розвитку реального сектора економіки; встановлення спеціальних податкових режимів.

Зазначимо, що непрямі методи можуть забезпечити проведення більш фундаментальної роботи з податковою базою і стимулювання її зростання за допомогою збільшення загальної економічної активності в регіоні.

В сучасних надзвичайно складних умовах соціально-економічних перетворень в Україні особливого значення набуває прийняття своєчасних й ефективних рішень, можливість на стадії планування проводити сценарні розрахунки і здійснювати превентивний контроль витрат, їх відповідності меті та завданням, поставленим органами влади всіх рівнів. Цим цілям відповідає розробка і практична реалізація системи бюджетування як процесу управління витратами бюджетних коштів, що дає змогу розв'язати проблеми управління державними фінансовими ресурсами, концентрувати видатки на пріоритетних напрямках державної соціально-економічної політики як на державному, так і на місцевому рівнях, і відповідно - отримувати заплановані результати.

У широкому розумінні державні видатки – це врегульовані нормами права суспільні відносини, пов'язані з планомірним використанням державних грошових ресурсів у цілях матеріального забезпечення процесу розширеного відтворення, утримання соціальної сфери, обороноздатності та державного управління. Соціально-економічну сутність державних видатків визначають природа і функції держави. Інакше кажучи, державні видатки – вид фінансових відносин, пов'язаних з безперервним цільовим використанням грошових коштів. Держава та органи місцевого самоврядування використовують для покриття першорядних видатків грошові кошти, що мобілізуються до централізованих фондів [17].

Також бюджетні видатки можна визначити як процес надання і використання фінансових ресурсів, акумульованих у бюджетах усіх рівнів бюджетної системи, відповідно до законів про бюджети на відповідний фінансовий рік. В даному випадку акцент робиться на управлінські, процедурні моменти: в сучасних умовах бюджетні витрати – основа складної системи взаємовідносин, яка охоплює не тільки органи державної влади (законодавчі, виконавчі, контрольні та ін.), але й суспільство в цілому. Розподіл державних коштів за окремими видатковими статтями закріплюється законодавчо, у складі законів про бюджет. Його планування, обговорення, виконання і контроль є центральним елементом бюджетного процесу. Інший підхід до визначення бюджетних видатків заснований на специфіці витрат бюджету держави: на них покладається першочергове навантаження з фінансування виконання завдань і функцій держави, заходів, що відображають його політику в різних сферах життєдіяльності суспільства. Тому видатками бюджету є грошові кошти, що спрямовані на фінансове забезпечення виконання завдань і функцій держави та місцевого самоврядування.

До загальних принципів бюджетних видатків відносяться : розмежування видатків між рівнями бюджетної системи; адресний і цільовий характер бюджетних коштів; ефективність та економність використання бюджетних коштів; загальне (сукупне) покриття витрат; збалансованість бюджету; повнота відображення витрат, достовірність та прозорість бюджету; законність, публічність, обов'язковість, та раціональність.

Для більш чіткої конкретизації та концентрування уваги на результативності бюджетних видатків, загальні принципи, які будуть актуальні при будь-якій державній політиці, доповнені спеціальними принципами, що забезпечують ефективність бюджетних витрат згідно з реалізованою бюджетною політикою:

- принцип відповідності: обсяг і динаміка бюджетних витрат повинні відповідати рівню задоволення населення в суспільних благах;
- принцип стабілізації: обсяг і структура бюджетних витрат повинні забезпечувати стримування соціальної та економічної напруженості;
- принцип результативності: оцінка ефективності бюджетних витрат можлива за наявності їх результативних показників;
- принцип достатності: бюджетні витрати повинні забезпечувати належний рівень якості соціально-економічної політики держави.

Окреслені принципи бюджетних видатків є основою роботи всіх суб'єктів бюджетних правовідносин у процесі надання бюджетних послуг.

Виконати бюджет означає забезпечити надходження запланованих доходів до всіх ланок бюджетної системи та профінансувати заходи, затверджені в бюджеті держави. Основою успішного виконання бюджетів усіх рівнів є своєчасне і повне надходження доходів, що забезпечується раціонально організованою системою їх стягнення. Система мобілізації доходів повинна забезпечити рівномірне, регулярне і стійке надходження коштів на рахунки бюджету, а також таке їх документальне оформлення, що б дало змогу фінансовим органам мати своєчасну інформацію про виконання плану за доходами [13].

Здійснено аналіз основних макроекономічних показників України за 2007-2016рр.

У аналізований період сума доходів бюджету коливається з 2007р. по 2008р. доходи зростають від 165,9 млрд грн до 231,7 млрд грн. , проте вже порівняно з 2009р. та 2010р. почали зменшуватися від 231,7 млрд грн. на 22 млрд грн щодо 2009, а з 2010 на – 27,1 млрд грн. З 2010 р. по 2012 р. доходи зростають з 240,6 млрд. грн. до 346,1 млрд грн, проте вже у 2013 р. показник знизився на 6,9 млрд грн до 339,2 млрд грн, що пов'язано зі зменшенням суми податкових надходжень в структурі доходів. У 2014 р. сума зросла до 357,1 млрд грн, тобто на 17,9 млрд грн, або 5,3%, а вже у 2015р. сума доходів становить 534,7 млрд грн, тобто на 177,6млрд.грн. зросла від попереднього року. До державного бюджету за січень-листопад 2016р. надійшло 539,6 млрд грн, що на 62,7 млрд грн, або на 13,1 %, більше за відповідний показник попереднього року. Річний план виконано на 90,2 %, що відповідає середньому рівню фактичного виконання бюджету за результатами 11 місяців року впродовж останніх 10 років.

Уповільнення темпів приросту надходжень відбулося, в основному, в частині неподаткових надходжень. Якщо проаналізувати показники доходної частини Державного бюджету, то вирізняються саме податкові надходження котрі мають найбільшу частку, щодо його формування. Обсяг податкових надходжень до Державного бюджету України протягом аналізованого періоду має тенденцію до зростання, окрім, 2009р. та 2010р. Найбільше зростання спостерігається у 2015 р. на 129,2 млрд грн. Надходження майже всіх основних податків в січні – листопаді 2016 р. продемонстрували позитивну динаміку: податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів зріс на 28,1 млрд грн, або на 29,1 %; ПДВ з товарів, ввезених на її територію, – на 37,4 млрд грн, або на 29,9 %; податок на доходи фізичних осіб, – на 13,1 млрд грн, або на 32,9 %; акцизний податок – на 25,1 млрд грн, або на 44,1 %; рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів – на 6,5 млрд грн, або на 21,5 %. Єдиним винятком серед податкових надходжень стали податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, обсяги надходжень яких зменшилися порівняно з попереднім роком на 17,3 млрд грн, або майже вдвічі. Скорочення надходжень із цього джерела зумовлено скасуванням значної кількості ввізних мит для товарів походженням із Європейського Союзу Крім того, майже на чверть зменшилися неподаткові надходження – з 110,4 млрд грн до 83,2 млрд грн. Причиною цього у листопаді, як і в попередні місяці, була відсутність у поточному році плати за видачу ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України, якої у січні – листопаді 2015 року надійшло 9,1 млрд грн. Водночас у листопаді 2016 року продовжили надходити до бюджету кошти, За цією статтею надійшло 24,0 млрд грн із 38,0 млрд грн, запланованих на рік. [4].

Доходна частина Державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів у 2015 р становила 534694,8 млн грн, що на 177610,6 млн грн, або на 49,7% більше аналогічного показника у 2014р. У тому числі до загального фонду Державного бюджету надійшло 530758,7 млн грн, до спеціального – 30936,2 млн грн.

Порівняно з 2014 роком найбільшими темпами зростали такі надходження до державного бюджету: податок та збір на доходи фізичних осіб – у 3,6 рази, або на 32416,2 млн грн. Це зумовлено перерозподілом коштів між державним і місцевими бюджетами, а саме частковим зарахуванням надходжень податку до Державного бюджету, при цьому у розмірі 25% податку – на відповідній території України та 60% - на території міста Києва. Раніше ці кошти надходили до місцевого бюджету; податок на додану вартість з ввезених на територію товарів – на 29,3 % (збільшення на 31479,3 млн грн); ввізне мито – у 3,2 рази (або на 27492,4 млн грн.); податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (збір) – на 31,9% (збільшення на 26137,9); рентна плата за користування надрами – у 2 рази (або на 18790,5 млн грн), акцизний податок на 40,4% (або на 18169,8 млн грн.); власні надходження бюджетних установ – на 19,6% (або на 4321,6 млн грн). Також було отримано від продажу 3G ліцензій 8770,4 млн грн. При цьому зміни у податковому господарстві вплинули на надходження деяких бюджетоутворюючих податків та зборів до Державного бюджету у 2015 році. Так, проти 2014 року знизилися такі основні надходження: податок на прибуток підприємств – на 12,9% (або на 5165,6 млн. грн.); екологічний податок – на 69,4% (або на 2509,1 млн. грн.); інші неподаткові надходження (здебільшого за рахунок збору з операцій з купівлі іноземної валюти в безготівковій та/або готівковій формі – зменшення на 95,7% (або на 6374,5 млн грн.)) [10].

За даними звіту про виконання державного бюджету за 2015 р., до бюджету надійшло 534 694,8 млн грн, у тому числі доходів – 531 550,8 млн, трансфертів із місцевих бюджетів – 3144 млн грн. Фактичні надходження становили 103,4 % річного показника, затвердженого Верховною Радою України (зі змінами) та 100,5 % річного розпису з урахуванням змін, внесених розпорядниками коштів державного бюджету за спеціальним фондом у частині власних надходжень та видатків (без внесення змін до Закону України про державний бюджет на відповідний рік; згідно з ч. 4 ст. 23 БКУ). При внесенні змін до розпису в частині загального і спеціального фондів бюджетів у законодавстві визначено різні вимоги. Тож невнесення змін протягом року до розпису в частині власних надходжень бюджетних установ вказує, з одного боку, на недотримання учасниками бюджетного процесу принципу єдності, який забезпечується єдиними правовою базою, регулюванням бюджетних відносин та порядком виконання бюджетів зокрема, а з другого - на відсутність інформаційної бази для прогнозування з метою управління фінансовими ресурсами держави.

Результати виконання бюджету дуже часто тією чи іншою мірою різняться від тих цілей і завдань якими керувалися при його складанні і затвердженні. В окремих випадках такі розбіжності, хоч вони і не були заплановані, можна визнати корисними, однак як правило одержання результатів відмінних від запланованих означає що бюджетна політика покладена в основу затвердженого бюджету, не проводилась, не було і дієвого контролю за її здійсненням [20].

Результати проведених досліджень дають змогу зробити висновок, що щомісячна динаміка надходжень до державного бюджету в цілому повторює динаміку двох років (рис.1).

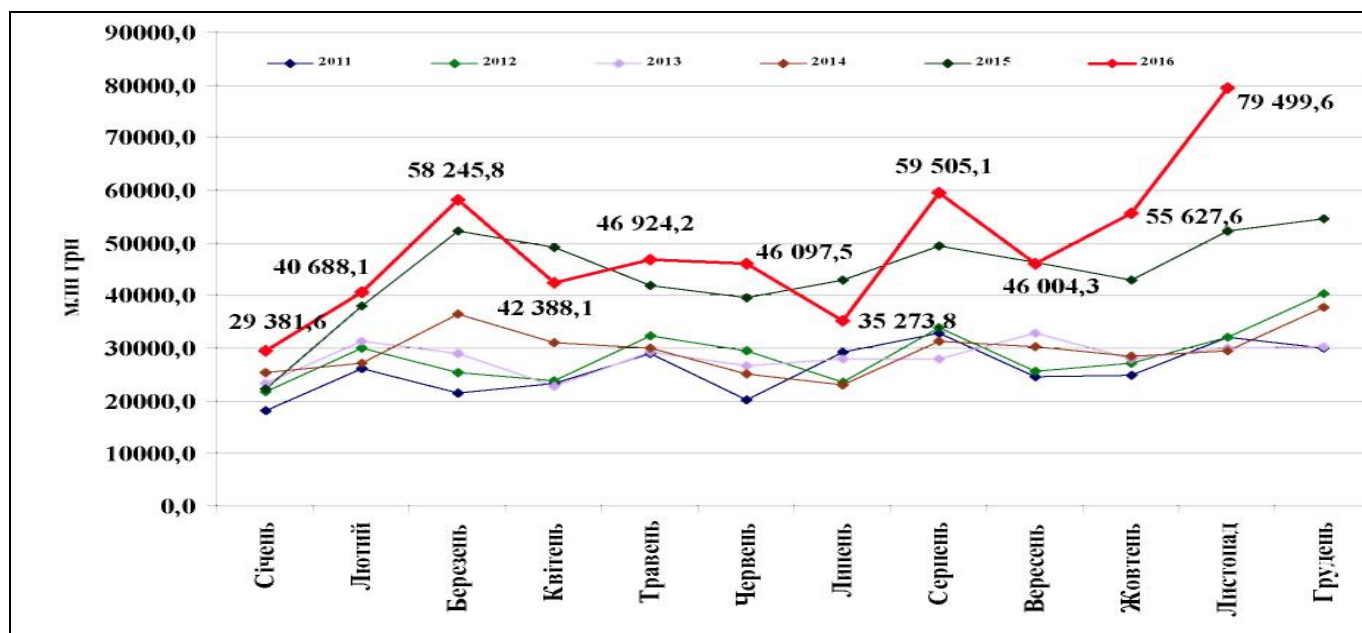

Рисунок 1. Динаміка щомісячних надходжень до державного бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2011–2016 роках[8]

За результатами аналізу надходжень доходів державного бюджету за роз ділами класифікації у 2011-2015 рр. слід констатувати, що проти 2014 р. надходження до державного бюджету зросли на 177 610,6 млн грн, або на 49,7 % (у 2014 р. - на 5,3 %). Зауважимо, що офіційна звітність Казначейства України містить показники по АР Крим та м. Севастополь станом на 1 квітня 2014 р. З огляду на це дані за січень - грудень 2015 р. та аналогічні показники по переднього року не є цілком зіставними.

Аналізуючи стан виконання державного бюджету за його складовими, слід зазначити, що у 2015 р. до загального фонду державного бюджету на дійшло 503 758,7 млн грн, зокрема трансфертів - 2667,7 млн грн.

Фактичні надходження загального фонду державного бюджету становили 102,4 % річного показника, затвердженого Верховною Радою України, зі змінами (рис.2), та проти 2014 р. зросли на 62,2 %, або на 193 105,4 млн грн. Без урахування надходжень 8,8 млрд грн від продажу 3G-ліцензій, надходження до загального фонду державного бюджету у 2015 р. зросли на 59,3 %, або на 184 335 млн грн.

Вищі темпи зростання доходів загального фонду, ніж державного бюджету загалом, пояснюються перенесенням зі спеціального до загального фонду надходжень від ввізного мита, акцизного податку, екологічного податку.

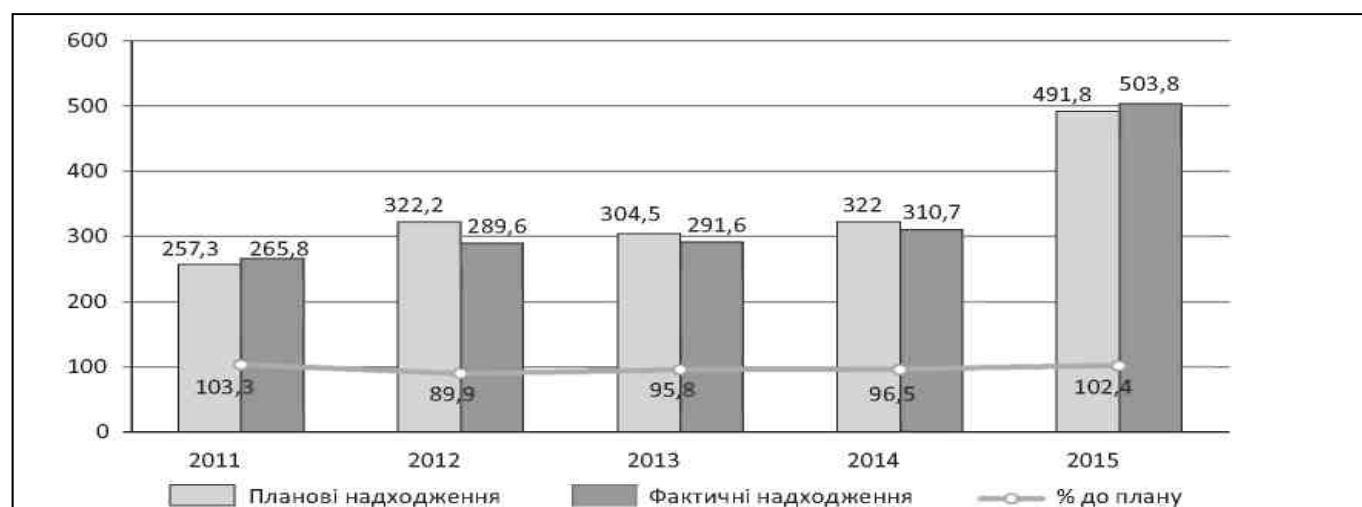

Рисунок 2. Динаміка надходжень до загального фонду державного бюджету [8]

До спеціального фонду державного бюджету за 2015 р. надійшло 30 936,2 млн грн, або 122,7 % річного показника, затвердженого Верховною Радою України (зі змінами), та 76,9 % річного розпису з урахуванням змін,

внесених розпорядниками коштів за спеціальним фондом у частині власних надходжень та видатків без внесення змін до Закону України про державний бюджет на відповідний рік (згідно з ч. 4 ст. 23 БКУ).

До 2014 р. надходження до спеціального фонду державного бюджету (без урахування відшкодування ПДВ у сумі 6,9 млрд грн за спеціальним фондом державного бюджету за рахунок випуску ОВДП у 2014 р.) знизились на 42 %, або на 22 378,3 млн грн.

Зменшення доходів спеціального фонду державного бюджету спричинене тим, що відповідно до ч. 2 ст. 29 БКУ з 2015 р. до загального фонду державного бюджету перенесено надходження від ввізного мита та акцизного податку з нафтопродуктів та транспортних засобів, екологічного податку.

Видатки державного бюджету за 2015 р. проведені в обсязі 576 911,4 млн грн, що на 146 693,6 млн грн, або на 34,1 %, перевищує показник 2014 р. і відповідає 96,2 % річного плану з урахуванням змін (рис.2). Видатки зведеного бюджету за січень – листопад 2016 року становили 701,8 млрд грн, що майже на 25,0 %, або на 140,3 млрд грн, більше за відповідний показник 2015 року. За листопад 2016 року видатки склались у сумі 80,6 млрд грн, що на 15,9 %, або на 11,1 млрд грн, перевищує показник листопада 2015 року.

Порівняно з аналогічним показником 2015 року відбулося збільшення обсягів видатків зведеного бюджету майже за всіма статтями функціональної класифікації видатків.

Найбільше (порівняно з листопадом 2015 року – у 2,2 раза) зросли видатки на житлово-комунальне господарство. Вони досягли 2,4 млрд грн. Значно збільшилися (на 45,7 %) видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу, на 40,2 % – видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. Збільшилися також видатки на економічну діяльність (33,5 %), загальнодержавні функції (23,4 %), охорону здоров'я (18,3 %), освіту (5,7 %) та охорону навколишнього природного середовища (2,2 %).

Зменшилися видатки на духовний та фізичний розвиток (на 33,4 %) та оборону (0,8 %). Без урахування міжбюджетних трансфертів видатки державного бюджету дорівнювали 402,9 млрд грн, що більше показника 2014 р. на 103,4 млрд грн, або на 34,5 %. Рівень виконання річного плану становив 95,2 %, що на 3 в. п. вище минулорічного.

У 2015 р. касові видатки загального фонду зросли проти аналогічного показника 2014 р. на 173 512,6 млн грн, або на 46,8 %.

У структурі видатків загального фонду державного бюджету у 2015 р. найбільші частки припали на трансферти місцевим бюджетам (31,8 %), ви плати заробітних плат (крім оборони та безпеки) та соціальних виплат (пенсій, допомог та стипендій) (24,5 %), видатки на оборону та безпеку (17,6 %) та видатки на обслуговування боргу (15,5 %).

У 2015 р. на оборону і безпеку держави спрямовано 95 849,9 млн грн (або 4,9 % ВВП), що на 32 059,3 млн грн, або в 1,5 раза, більше, ніж у 2014 р.

млрд грн, %

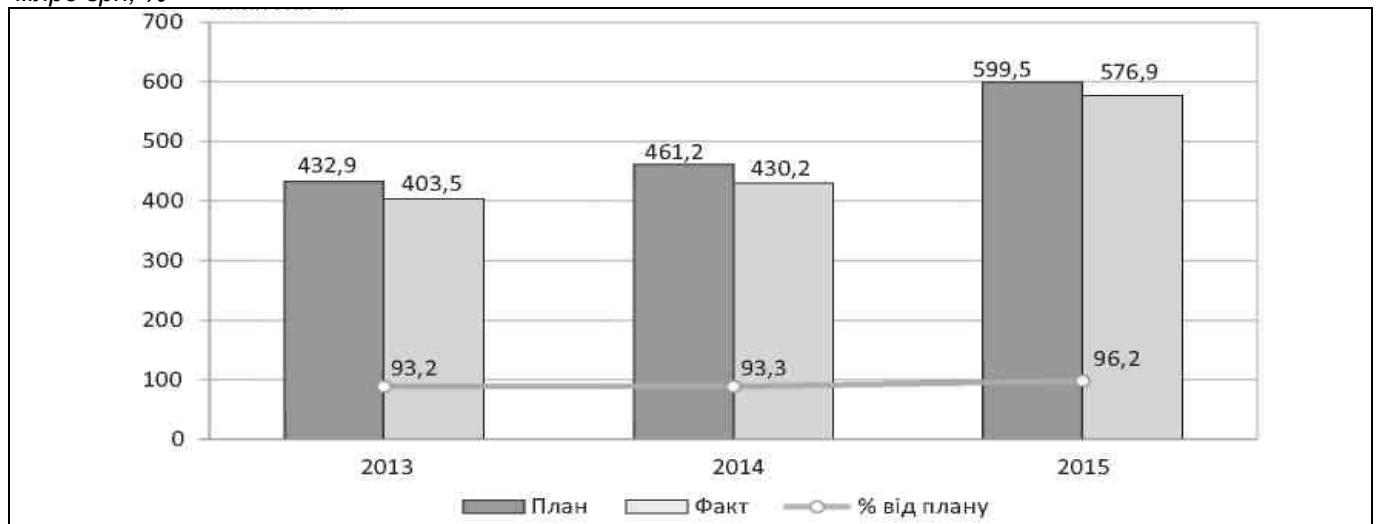

Рисунок 3. Динаміка проведених видатків державного бюджету [8]

Касові видатки спеціального фонду державного бюджету у 2015 р. становили 32 259,5 млн грн, що відповідає 71,9 % річного плану (зі змінами). Порівняно з 2014 р. вони зменшилися на 26 818,9 млн грн, або на 45,4 %, через перенесення з 2015 р. до загального фонду державного бюджету, відповідно до ч. 2 ст. 29 БКУ, значної частини доходів спеціального фонду та, відповідно, видатків, які здійснюються за їх рахунок.

Інформація щодо результатів аналізу виконання у 2015 р. видатків державного бюджету за економічною класифікацією узагальнено в таблиці 1.

За економічною класифікацією видатків найбільше зростання у 2015 р. порівняно з 2014 р. зафіксоване за такими категоріями видатків: капітальні видатки – у 2,4 раза, до 17 482 млн грн; видатки та заходи спеціального призначення (у тому числі придбання, утримання, ремонт та утилізація виробів військового призначення,

військової техніки, військове будівництво (крім житла для військово-вослужбовців, гуртожитків, казарм, будівництва об'єктів соціально-культурного та побутового призначення) – удвічі, до 13 933,7 млн грн; обслуговування боргових зобов'язань – у 1,7 раза, до 86 808,4 млн грн; продукти харчування – у 1,7 раза, до 4303,2 млн грн; предмети, матеріали, обладнання та інвентар – у 1,6 раза, до 13 122,8 млн грн.

Протягом року річний плановий показник дефіциту був скоригований у бік збільшення через зміни за спеціальним фондом за показником «фінансування за активними операціями» на 2688 млн грн (у зв'язку зі змінами головними розпорядниками бюджетних коштів залишку коштів на початок періоду відповідно до норм ст. 57 БКУ). Тож річний плановий показник дефіциту бюджету зі змінами дорівнював 78 643,6 млн грн.

Фактично державний бюджет у 2015 р. виконано з дефіцитом у сумі 45 167,5 млн грн, що перебуває в межах річного планового показника зі змінами. Загальний фонд державного бюджету фактично виконано з дефіцитом у розмірі 38 879,7 млн грн, що на 23 073,3 млн грн менше затвердженого Верховною Радою України граничного обсягу дефіциту загального фонду в сумі 61 953 млн грн. Спеціальний фонд державного бюджету фактично виконано з дефіцитом у сумі 6287,9 млн грн порівняно зі скоригованим річним планом у розмірі 16 690,6 млн грн.

Таблиця 1. Структура видатків державного бюджету за економічною класифікацією

Категорії видатків	Код	2015 р.			Відхилення від 2014 р.	
		План, млн. грн.	Виконано млн. грн.	% до плану	Сума, млн. грн.	Темп зростання, %
Поточні видатки	2000	573 516,4	559 429,4	97,5	136 611,3	132,3
у тому числі:						
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	2100	80 793,7	79 854,6	98,8	10 570,9	115,3
Оплата праці	2110	61 663,6	61 024,9	99,0	8 470,6	116,1
заробітна плата	2111	25 889,2	25 312,3	97,8	-1 113,6	95,8
грошове забезпечення військовослужбовців	2112	35 774,4	35 712,6	99,8	9 584,1	136,7
Нарахування на оплату праці	2120	19 130,1	18 829,8	98,4	2 100,3	112,6
Використання товарів і послуг	2200	94 689,7	87 324,1	92,2	21 892,6	133,5
у тому числі:						
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	2210	13 463,5	13 122,8	97,5	4 759,8	156,9
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2220	5 836,8	5 613,2	96,2	1 726,2	144,4
Продукти харчування	2230	4 352,5	4 303,2	98,9	1 812,5	172,8
Видатки на відрядження	2250	2 145,9	1 907,7	88,9	679,7	155,4
Видатки та заходи спеціального призначення	2260	15 265,9	13 933,7	91,3	6 971,4	200,1
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2270	5 892,7	5 578,3	94,7	964,4	120,9
Дослідження і розробки, окремі заходи із реалізації державних (регіональних) програм	2280	41 508,9	37 536,3	90,4	3 014,1	108,7
Обслуговування боргових зобов'язань	2400	88 367,9	86 808,4	98,2	35 790,1	170,2
Поточні трансферти (підприємствам, органам державного управління інших рівнів, урядам іноземних держав та міжнародним організаціям)	2600	186 467,3	183 093,6	98,2	36 276,9	124,7
Соціальне забезпечення	2700	104 434,9	104 051,7	99,6	22 559,7	127,7
Капітальні видатки	3000	25 369,6	17 482,0	68,9	10 082,4	236,2
Усього видатків		599 472,4	576 911,4	96,2	146 693,6	134,1

Рівень дефіциту державного бюджету у 2015 р. на 32 885,3 млн грн менше фактичного показника за 2014 р. (78 052,8 млн грн). Фінансування державного бюджету проводилося за рахунок державних зовнішніх і внутрішніх запозичень. Законом було передбачено здійснення державних запозичень в обсязі 396 938,4 млн грн, з яких державні внутрішні запозичення становили 110 201,3 млн, державні зовнішні запозичення – 286 737,1 млн грн. Протягом 2015 р. річний плановий показник державних запозичень було скориговано у бік збільшення у зв'язку зі зростанням показників за внутрішніми (на загальну суму 21 500 млн грн) та зовнішніми запозиченнями (на 214 987,4 млн грн).

З урахуванням внесених змін річний плановий показник державних за позичень був збільшений до 633 425,8 млн грн, з яких державні внутрішні запозичення становлять 131 701,3 млн; державні зовнішні запозичення – 501 724,5 млн грн. У цілому державних запозичень у 2015 р. здійснено на 514 094,5 млн грн, що перебуває в межах скоригованого показника. Надходження державних запозичень до загального фонду за 2015 р. дорівнювали 507 753,3 млн грн, що менше планового річного показника на 18 %, або на 111 515,3 млн грн: державні внутрішні запозичення становили 98 981 млн грн (менше на 24,8 %, або на 32 720,3 млн грн); державні зовнішні запозичення – 408 772,3 млн грн (менше на 16,2 %, або на 78 795 млн грн).

До спеціального фонду за 2015 р. надійшло 6341,1 млн грн державних за позичень, що менше планового річного показника на 55,2 %, або на 7816 млн грн. У цілому надходження внутрішніх запозичень на фінансування державного бюджету за 2015 р. дорівнювали 98 981 млн грн. Загалом у 2015 р. середньозважена процентна ставка за розміщеними ОВДП становила 12,25 % проти 14,1 % у 2014 р. (для запозичень у гривнях – 17 % річних, у доларах США – 8,74 % річних).

Надходження від зовнішніх запозичень на фінансування державного бюджету за 2015 р. становили 415 113,5 млн грн. Загалом середньозважена процентна ставка за державними зовнішніми запозиченнями у 2015 р. дорівнювала 1,6 % проти 1,25 % у 2014 р. та 6,18 % у 2013 р.

Протягом 2015 р. здійснювалися погашення та обслуговування боргу. Так, витрати державного бюджету на погашення державного боргу за 2015 р. становили 416 585,6 млн грн, зокрема, на погашення внутрішнього боргу – 91 163,9 млн, а зовнішнього боргу – 325 421,7 млн грн.

Фінансування за показником «Коригування», пов'язане переважно з відображенням у звітності списання частини державного та гарантованого державою зовнішнього комерційного боргу, а також переведенням частини місцевого зовнішнього боргу Київської міської ради до державного боргу та оформленням його ОЗДП унаслідок проведення боргових операцій становило 19 998,4 млн грн [19].

Чисте фінансування державного бюджету за борговими операціями (пере вищення запозичення над погашенням) за 2015 р. дорівнювало 117 507,3 млн грн, у тому числі загального фонду – 111 166,1 млн; спеціального фонду – 6341,1 млн грн.

Видатки державного бюджету з обслуговування державного боргу за 2015 р. становили 84 505,4 млн грн, що менше річного планового показника на 1164 млн: внутрішнього боргу – 57 716,1 млн, зовнішнього боргу – 26 789,3 млн грн. Дефіцит Державного бюджету України наділений складною причинно-наслідковою природою і вважається звичним атрибутом сучасної бюджетної політики будь-якої країни незалежно від рівня її розвитку [15, с. 33].

Переважаюча більшість наслідків дефіциту державного бюджету негативно позначаються на соціально-економічному розвитку країни і пов'язані із «ефектом витіснення» приватних інвестицій, посиленням інфляційних процесів, скороченням обсягів виробництва, вивозом капіталу, скороченням інвестиційних програм, посиленням боргової залежності та ризику дефолту тощо. Однак за певних обставин бюджетний дефіцит виступає інструментом стимулювання економічного розвитку країни. Дефіцит державного бюджету не чинить дестабілізуючого впливу на економіку країни, якщо не перевищує порогу у 3% ВВП. В Україні із 2008 року по 2015 рік розмір бюджетного дефіциту щорічно зростає стрімкими темпами, як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Так, у 2014 році дефіцит Державного бюджету України більше ніж у сім разів перевищував його обсяг в 2007 році і становив 78,1 млрд. грн. (або 5% ВВП) [4].

Проаналізувавши статистичні дані (дод.Б), можемо сказати про те, що на кінець 2008 року борг України був на рівні 189,4 млрд грн, що дорівнювало 36 млрд дол. Державний зовнішній борг – 86 млрд грн у 2 рази перевищував державний внутрішній борг – 44,7 млрд дол. Гарантований борг був на рівні 58,7 млрд грн (11,1 млрд дол.). За період 2008–2016 рр. державний зовнішній борг зріс до 949,04 млрд грн, що є майже у 10 разів більше у гривневому вираженні та майже 2,5 рази – у дол. США, державний внутрішній – до 556,07 млрд грн, що є також у 10 разів більше у гривневому вираженні та 2,8 рази – у дол. США. Щодо гарантованого державою боргу, то він зріс до 272,7 млрд грн, тобто збільшився у 5 рази у гривні та у 1,02 рази – у дол. США.

Загалом державний та гарантований державою борг зріс у 8,3 рази у гривневому еквіваленті (з 189,4 млрд грн у 2008 році до 1777,8 млрд грн у 3 кварталі 2016 році) і понад 2 рази у дол. США (з 36,0 млрд дол. у 2008 році до 74,5 млрд дол. у 2014 році). Аналізуючи структуру державного боргу (таб. 2, табл.3), зазначимо, що протягом усього періоду в структурі державного боргу переважає зовнішній борг. Виключення спостерігається у 2013 році.

Таблиця 2. Показники державного та гарантованого державою боргу України за 2008–2016* рр. [6]

Роки	Державний внутрішній борг		Державний зовнішній борг		Гарантований державою борг		Державний і гарантований державою борг		Внутрішній валовий продукт		Курс дол. до грн
	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол.	млрд. грн.	млрд дол.	100 дол.
2008	44,7	8,5	86,0	16,3	58,7	11,1	189,4	36,0	948,1	180,0	526,7
2009	91,1	11,7	135,9	17,4	90,9	11,7	317,9	40,8	913,3	117,2	779,1
2010	141,7	17,9	181,8	22,9	108,8	13,7	432,3	54,5	1082,6	136,4	793,6
2011	161,5	20,3	195,8	24,6	115,8	14,5	473,1	59,4	1316,6	165,2	796,8
2012	190,5	24,5	208,9	26,8	116,3	14,9	515,5	66,2	1408,9	180,8	779,1
2013	257,0	32,2	223,3	28,0	104,6	13,1	584,9	73,2	1454,9	182,0	799,0
2014	461,0	29,3	486,0	30,8	153,8	9,8	1100,8	69,9	1566,7	99,4	1576,0
2015	508,0	24,1	825,9	39,5	237,9	11,3	1571,7	74,5	1751,0	83,0	2109,6
2016*	556,07	20,5	949,04	35,1	272,7	10,1	1777,8	65,7	664,7	24,6	2702

*дані за III квартал 2016 року

Таблиця 3. Структура державного боргу України за 2008–2016* рр. [6]

Роки	Державний внутрішній борг			Державний зовнішній борг			Гарантований державою борг		
	млрд грн	питома вага у загальній сумі	приріст (%)	млрд грн	питома вага у загальній сумі	приріст (%)	млрд грн	питома вага у загальній сумі	приріст (%)
2008	44,7	23,6	-	86,0	45,4	-	58,7	31,0	-
2009	91,7	28,8	103,8	135,9	42,7	58,0	90,9	28,5	54,9
2010	141,7	32,8	55,5	181,8	42,1	33,8	108,8	25,1	19,7
2011	161,5	34,1	14,0	195,8	41,4	7,7	115,8	24,5	6,4
2012	190,5	36,9	18,0	208,9	40,5	6,7	116,3	22,6	0,4
2013	257,0	43,9	34,9	223,3	38,2	6,9	104,6	17,9	-10,1
2014	461,0	41,9	79,4	486,0	44,1	54,1	153,8	14,0	47,0
2015	508,0	32,0	10,2	825,9	53,0	70,0	237,9	15	54,7
2015	(відносно до 2008р.)		1036,4			860,3			305,3
2016*	556,07	-	-	949,04	-	-	272,7	-	-

*дані за III квартал 2016 року

Так, у 2008 році внутрішній борг становив 23,6% від загальної суми боргу, а зовнішній – 45,4%, тобто зовнішній переважав у 1,9 рази. У 2014 році внутрішній борг скла дав 41,9% від загальної суми боргу, а зовнішній – 44,1%, тобто зовнішній переважав над внутрішнім у 1,1 рази. Таким чином спостерігалася тенденція до зменшення диспропорції між зовнішнім та внутрішнім державним боргом. У 2015 році відбулися суттєві зміни, а саме – збільшення частки державного зовнішнього боргу у структурі до 53%, його рекордний рівень приросту за вісім років на 70%, що, відповідно, негативно впливає на структуру боргу країни та ускладнює його обслуговування в майбутньому.

Внутрішній державний борг України можна охарактеризувати так само, але за винятком того, що період посткризового уповільнення включає також 2015 рік і означає зниження фінансової здатності внутрішніх інвесторів, від повільне гальмування ділової активності бізнесу, що вплинуло на більш помірне зростання внутрішнього боргу порівняно із зовнішнім.

Слід зазначити, що 2015-й став роком найбільшого економічного спаду причиною якого стала девальвація і викликані нею інфляційні процеси на початку року. Гарантований державою борг протягом 2008–2016 рр. істотно зріс понад у 4 рази. Як закономірність можна відзначити зростання обсягів боргу у періоди криз і його скорочення у періоди стабільності.

Так, найбільший приріст відзначено 2009 р. (54,9%), 2014 р. (47%) та 2015 р. (54,7%). Представлені показники боргового навантаження за 2010 –2015 рр. які дають змогу виявити залежність виконання бюджету від позикових коштів і визначають можливість невиконання зобов'язань, що безпосередньо впливає на вартість залучених позикових ресурсів.

Аналізуючи показники боргового навантаження України за 2010 - 2016 рр, доцільно, на наш погляд, розглянути динаміку рівня зовнішнього боргу на душу населення.

Аналізовані дані відображають чітку тенденцію до зростання даного показника. За цим індикатором порогове значення встановлено у розмірі 200 дол. США. За період 2010- 2016 рр. обсяг зовнішнього боргу на душу населення збільшився у 1,3 рази, досягнувши значення 1017,0 дол. США. Для зменшення негативної тенденції, доцільно здійснювати політику оптимізації боргового портфеля шляхом скорочення зовнішньої складової з одночасною підтримкою загального обсягу державного боргу в економічно безпечних межах.

Оцінювання боргової стійкості, на нашу думку, дає змогу виявити можливості щодо економії бюджетних коштів як за рахунок зменшення обсягу державного боргу, так і видатків на його обслуговування; оптимізації боргового портфеля; результативності дотримання вимог, встановлених Бюджетним кодексом України.

Центральними узагальнюючими показниками боргової стійкості держави є співвідношення державного боргу до ВВП / доходів бюджету. Так, в Україні за офіційно встановленого граничного рівня 60% значення показника співвідношення державного боргу до ВВП на кінець 2015 р. становило 67,4% (це найвище значення за період незалежності України), що зумовлено передусім активізацією процесу співробітництва з кредитними організаціями на ринку міжнародних позикових капіталів. Перевищення граничного рівня зумовлює вплив вітчизняного капіталу за кордон та зменшення обсягу інвестицій в економіку України через необхідність обслуговувати державний борг.

Максимальний рівень показника співвідношення державного боргу щодо доходів бюджету зафіксовано у 2014 р. – 294,1% (при граничному значенні 300%). Негативні тенденції пояснюються девальвацією валютного курсу (97,3%), збільшенням обсягу зовнішнього короткострокового боргу та зменшенням доходів домогосподарств. Таке зростаюче навантаження на вітчизняну економіку є внутрішнім негативним сигналом про стан економічного розвитку і на сучасному етапі, і в перспективі, що свідчить про потребу припинення подальшої акумуляції державного боргу та необхідність реформування фінансової політики держави в напрямі оптимізації державних фінансових витрат [11, с. 152].

Разом з цим, на погіршення боргової стійкості України, на нашу думку, вказує значний обсяг державного боргу в іноземній валюті (58,4% у 2014 р., 70,0% у 2015 р.). Відхилення від норми свідчить про

низький розвиток ринку цінних паперів в Україні, зростання залежності міжнародних запозичень в умовах відсутності внутрішніх ресурсів держави.

Найважливішим завданням сучасності в контексті підвищення ефективності управління державним бюджетом є перехід до формування бюджету розвитку – бюджету, орієнтованого на результат. Такий вид бюджетування є актуальним в сучасних умовах глобалізації та соціально-економічної нестабільності, оскільки він передбачає перехід до довгострокового планування з формуванням чітких правил зміни обсягів і структури асигнувань, а також підвищення рівня прогнозованості витрат на напрями, передбачені бюджетом. Така система має і недолік – в чистому вигляді вона не пристосована до швидкого реагування на зміни в зовнішньому економічному середовищі. саме тому необхідним є фінансовий контроль як за внутрішнім, так і зовнішнім середовищем, що допоможе оперативню реагувати на зміну ситуації на міжнародному фінансовому ринку.

Перевагами такого бюджетування є обмеження можливостей ефективного витрачання державних фінансових ресурсів та порушення фінансової дисципліни, а також раціональний розвиток усіх сфер.

Для переходу до такого формування бюджету потрібно вирішити певні проблеми, зокрема значна частина видатків державного бюджету припадає на фінансування соціальної сфери. Проте, незважаючи на значні обсяги, ці витрати є малоефективними, перш за все за рахунок занижених соціальних стандартів та великої частки зловживань при наданні виплат. Також неефективною є система субсидій. З огляду на це необхідним є перехід від екстенсивної системи соціального забезпечення до прогресивної. Також негативним є той факт, що в умовах переходу до децентралізації влади виникають проблеми в механізмі фінансування регіонів. Таким чином, регіони мають право на автономність в управлінні, але кошти отримують за рахунок бюджетних трансфертів, а отже, повинні виконувати певні делеговані повноваження. Також така система не має стимулюючого ефекту на формування місцевих бюджетів. Потрібно враховувати, що при обранні шляху децентралізації необхідно переглянути структуру податків таким чином, щоб більша їх кількість надходила до місцевих бюджетів, за практикою зарубіжних країн, та давала змогу до самофінансування.

Суттєвою проблемою, особливо в умовах євроінтеграції, є непрозорість у формуванні бюджетів різних рівнів. це призводить до того, що певна частка надходжень і витрат залишається в тіні, що, у свою чергу, збільшує навантаження на бюджет, породжує корупційні схеми та підриває фінансову безпеку країни. При реформуванні бюджетного процесу необхідно забезпечити прозорості розробки бюджету. Для цього необхідно впровадити певні заходи: розробка стандартів складання кошторисів витрат державних коштів; чітке визначення внутрішніх пріоритетів бюджетного процесу та їх дотримання; забезпечення якісної підготовки звітів та кваліфікованого їх аналізу з подальшим аналізом, особливо витратної частини, та розробкою рекомендацій щодо вдосконалення бюджетного процесу; забезпечення широкого професійного обговорення макроекономічних показників, покладених в основу формування бюджету, а також оприлюднення його в доступній формі для населення; моніторинг бюджетних ризиків у перманентному режимі; аналіз рівня середньострокових запозичень як внутрішніх, так і зовнішніх, раціональності їх використання і гарантій уряду на їх покриття, а також прямий і опосередкований вплив на фінансову систему країни в цілому; удосконалення процедур прийняття рішень щодо формування видаткової частини бюджету з поділом її на групи за рівнем таким чином, щоб сукупність видатків нижчого рівня не перевищувала суми видатків відповідного вищого рівня.

З огляду на ситуацію, що склалася в сучасних умовах, соціально-економічну нестабільність, викликану військовими подіями на сході країни, а також євроінтеграційними процесами, в системі бюджетотворення необхідним є впровадження ефективної системи фінансового контролю та аудиту [18].

Подолання хронічного дефіциту державного бюджету має будуватися на принципах соціальної справедливості. Тому для самозайнятих громадян та представників малого бізнесу можуть бути преференції власне в оподаткуванні, але не повинно існувати жодних пільг у наповненні фондів, із яких фінансуються або ж фінансуватимуться медичні, освітні послуги, пенсійні чи соціальні виплати. Ті, хто не бере участі в належному наповненні відповідних фондів, не мають права на послуги та виплати з них.

Державна присутність має обмежитися виключно підтримкою соціально найуразливіших верств або грантами на навчання найталановитішої молоді.

За даними МВФ, на 29.02.2016 р. офіційні резервні активи України становлять 13489,5 млн. дол. США, при цьому золото (враховуючи золоті депозити та золото в свопах) – лише 1085,4 млн. дол. США (8,05% від загальної суми резерву). Лівову ж частину міжнародних резервів України (61,48% від загальної суми резерву) становлять цінні папери.

Державне запозичення можна розглядати з двох позицій: з одного боку, воно сприяє економічному зростанню країни, з іншого – борг збільшує навантаження на державний бюджет. Необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням і внутрішніми та зовнішніми запозиченнями. Умови залучення нових позик мають оцінюватися з урахуванням здатності країни їх обслуговувати та ефективно використовувати.

Як правило, розглядається три варіанти використання залучених ресурсів: фінансове розміщення; бюджетне використання; змішане бюджетно-фінансове розміщення. В українській практиці великого поширення набув найменш ефективний спосіб, коли нові запозичення спрямовуються на фінансування поточних витрат бюджету, включаючи й обслуговування наявного зовнішнього боргу.

Така ситуація є неприйнятною, тому в процесі управління державним боргом необхідно забезпечити: пошук ефективних умов запозичення коштів із точки зору мінімізації вартості боргу; недопущення

неефективного та нецільового використання запозичених коштів; забезпечення своєчасної та повної сплати суми основного боргу та нарахованих відсотків; визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями за умови збереження фінансової рівноваги в країні; забезпечення стабільності валютного курсу та фондового ринку країни [11].

Основними методами управління державним боргом є: конверсія, консолідація, уніфікація, обмін за регресивними співвідношеннями, відстрочка погашення, анулювання боргу, викуп боргу. Конверсія – це зміна дохідності позики. Консолідація – зміна умов позики (з метою збільшення терміну). Уніфікація позики – це об'єднання кількох позик в одну, чим спрощується управління державним боргом. Уніфікація може проводитися окремо від консолідації або у поєднанні з нею. Обмін за регресивним співвідношенням цінних паперів попередніх позик на нові проводиться з метою скорочення державного боргу. Це вкрай небажаний спосіб, оскільки він означає часткову відмову держави від своїх боргів. Відстрочка погашення – перенесення строків виплати боргу, відрізняється від консолідації тим, що під час відстрочки не лише переносяться строки погашення, а й припиняється виплата відсоткових доходів. Реструктуризація боргу являє собою використання зазначених способів коригування боргу в комплексі або частково. Анулювання державного боргу – це заходи, внаслідок яких країна повністю відмовляється від своїх боргових зобов'язань. Останнє може призвести до дефолту, тобто до неможливості держави виконувати свої зобов'язання. У такому разі всі держави-кредитори можуть застосовувати до країни-боржника досить жорсткі санкції [25].

Список використаних джерел

1. Аналітичні матеріали щодо державного боргу України за 2010 – 2015рр. / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/>.
2. Аналітично-статистичні матеріали про стан платіжного балансу та зовнішнього боргу України за 2010–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan.htm.
3. Боголіб Т.М. Консервативные подходы к планированию бюджетов в Украине / Т.М. Боголіб // Актуальные проблемы экономики. -2015-№7 (169).-с.343-355 – Бібліогр.: 32 назви.
4. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2009 – вересень 2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/558>.
5. Геєць В. Формування доходної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи / В. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – С. 9-30, – Бібліогр.: 4 назви.
6. Державний та гарантований державою борг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfn.gov.ua/news/view/statistichni-materiali-schodo-derzhavnogo-ta-garantovanogo-derzhavnoju-borhu-ukraini>.
7. Довідка щодо державного та гарантованого державою боргу за 2008–2015 рр. / Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.
8. Звіт про виконання державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?CurrDir=146477>
9. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2010 рік – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147453>
10. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2015 рік – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=257806>
11. Крайчак Є. В. Оцінка ключових проблемних питань зовнішнього боргу України / Є. В. Крайчак // Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 57. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 145-154., - Бібліогр.: 10 назв.
12. Крисоватий А.І. Податки і фіскальна політика: Навчальний посібник / А.І. Крисоватий, А.І. Луцик – Тернопіль, 2003. – 312 с., - Бібліогр.: 90 назв.
13. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. – К.: ДНУ АФУ, 2009. – 600 с., - Бібліогр.: 278 назв.
14. Луніна І.О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні [Текст] / І. О. Луніна // Фінанси України. - 2010. - № 2. - С. 3-12., - Бібліогр.: 15 назв.
15. Матвійчук Н. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах / Н. М. Матвійчук, Н. Ю. Бурлачук, Л. М. Маршук // Молодий вчений. – 2015. - № 5-2 (20). – С. 31 – 34. - Бібліогр.: 7 назв.
16. Основні макроекономічні показники за 2010–2015 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Офіційний сайт Рахункової палати України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>
18. Пасічник Ю.В. Проблеми ефективного управління державним бюджетом в умовах глобалізації / Ю.В. Пасічник // Економічний нобелівський вісник. 2016. №1 (9).- С.156-163., - Бібліогр.: 8 назв.
19. Сушко Н.І. Державний бюджет як об'єкт казначейського обслуговування бюджетних коштів / Н.І. Сушко // Наукові праці НДФІ – 2016.- №2(75).- С.5-25., - Бібліогр.: 22 назви.
20. Фаріон М.М. Порівняльний аналіз джерел формування доходної частини бюджету країн ЄС та України / М.М. Фаріон // Ефективна економіка – 2016.- №8., - Бібліогр.: 14 назв.

21. Федоров В. Бюджетний менеджмент : Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова, В. Андрущенко, І. Золотко; ред.: В. Федосов; Київ. нац. екон. ун-т. - К., 2004. - 864 с., - Бібліогр.: 193 назви.
22. Феценко Л.В. Бюджетна система України: Навчальний посібник / Л.В. Феценко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук. - К.: Кондор, 2008. - С.121-124., - Бібліогр.: 21 назва.
23. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І. Чугунов, В. Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2014. - № 4. - С. 79-91., - Бібліогр.: 14 назв.
24. Чуркіна І. Трансформація бюджетної системи ЄС: досвід та сучасні реалії / І. Чуркіна // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. - 2014. - № 3. - С. 155-162. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_3_16., - Бібліогр.: 15 назв.
25. Юрій С.І. Управління зростанням на основі боргу і Україна / С.І. Юрій // Журнал європейської економіки. - 2007. - № 1. - С. 6-28., - Бібліогр.: 22 назви.

References

1. Analysis on public debt of Ukraine for 2010-2015/Ministry of Finance of Ukraine: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/>.
2. Analytical and statistical data on balance of payments and external debt of Ukraine for 2010-2015. : http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan.htm.
3. Bogolib, TMConservative approaches to budgeting in Ukraine // Actual problems of economics. - 2015-№7 (169). - p.343-355
4. Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution «for 2009 - September 2015 : <http://www.ibser.org.ua/news/558>.
5. Geyets V. Formuvannya revenue side results, problems and prospects // Economics and Forecasting. - 2004. - No 1. -P. 9-30, - Bibliogr. : 4 titles.
6. Public and publicly guaranteed debt : <http://www.minfn.gov.ua/news/view/statistichni-materiali-schodo-derzhavnogo-ta-garantovanogo-derzhavoju-borgu-ukraini>.
7. Help public and publicly guaranteed debt for the 2008-2015 / Ministry of Finance of Ukraine. : <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.
8. Report on the state budget : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?CurrDir=146477>
9. Report of the State Budget of Ukraine for 2010 : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147453>
10. Report of the State Budget of Ukraine for 2015 : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=257806>
11. Kraychak E. Assessment of key issues of external debt of Ukraine // Collected Works. - 2008. - Issue. 57. - K. : Institute of World Economy and International Relations of NAS of Ukraine, 2008. - P. 145-154.
12. Krysovaty A.I. Lutsyk A.I. Taxes and fiscal policy: Textbook. Ternopil, 2003. - 312 p.
13. Lysyak I.V. Fiscal policy in the state regulation of social and economic development of Ukraine: monograph. - K. : DNNU AFU, 2009. - 600 p.
14. Lunin I.O. Problemy and prospects of development of public finance in Ukraine // Finance of Ukraine. - 2010. - N 2. - P. 3-12.
15. Matviichuk N.M. Burlachuk N.Y., Marshuk L.M. Features deficit Ukraine in modern conditions // The young scientist. - 2015. - № 5-2 (20). - P. 31 - 34.
16. The main macroeconomic indicators for 2010-2015. / State Statistics Service of Ukraine : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Official site of the Accounting Chamber of Ukraine. : <http://www.ac-rada.gov.ua>
18. Pasichnyk Y.V. The problems of effective management of the state budget in the context of globalization // Nobel Economic Bulletin. 2016. N1 (9) .- p.156-163.
19. Sushko N.I. State budget as an object of treasury services budget // Proceedings NDFI - 2016.- №2 (75).- P.5-25.
20. Farion M.M. Comparative analysis of the sources of budget revenues of the EU and Ukraine // Efficient Economy - 2016.- №8.
21. Fedorov V., Oparin V., Safonov L., Andrushchenko V., Zolotko I. Byudzhethnyy Management: textbook. Kiev. nat. Econ. Univ. - K., 2004. - 864 p.
22. Feschenko L.V., Dodger P.V., Kuzmynchuk N.V. The budget system of Ukraine: Textbook. - K. : Condor, 2008. - P.121-124.
23. Chugunov I., Makogon V. Fiscal policy in terms of institutional reforms // Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics. - 2014. - № 4. - P. 79-91.
24. Churkina I. Transformation budgetary system of the EU: experience and current realities // Scientific Herald of Odessa National Economic University. - 2014. - № 3. - P. 155-162. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_3_16.
25. Yuriy S. Manage growth based on debt and Ukraine // Journal of the European economy. - 2007. -№ 1. - P. 6-28.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Євтушенко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

e-mail: ilata82@ukr.net

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Евтушенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

e-mail: ilata82@ukr.net

Виноградная Вита Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT AUTHORS

Yevtushenko Natalia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

e-mail: ilata82@ukr.net

Vynogradnya Vita, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

SHEE «Pereyaslav-Khmelnysky SPU named after Grygoriy Skovoroda»
Sukhomlynsky Str.30, Pereyaslav-Khmelnysky, 08401, Ukraine

УДК 336.5

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Зюзін В.О.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти фінансового забезпечення соціальних програм в Україні та світі.

Мета роботи полягає у дослідженні та узагальненні теоретичних особливостей фінансового забезпечення соціальних програм, що реалізуються в Україні, їх видів, а також аналіз соціальних програм в контексті державних цільових програм, вивчення світових прикладів вирішення фінансування соціальних програм.

Методи та методологія дослідження. Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять праці зарубіжних і вітчизняних учених. У роботі застосовано низку наукових методів, у тому числі – методи аналізу та синтезу, узагальнення та порівняння.

Результати роботи. У статті проведено комплексне дослідження сутності та класифікації соціальних програм. Проведено аналіз виконання соціальних програм як складової державних цільових програм. Визначено недоліки виконання державних цільових програм. Досліджено використання облігацій соціального впливу як інструменту вирішення соціальних проблем у провідних країнах світу.

Галузь застосування результатів. Бюджетна політика. Бюджетний менеджмент. Система управління державними фінансами. Соціальна політика.

Висновки. Фінансове забезпечення соціальних програм полягає у комплексі заходів держави, спрямованих на розв'язання суспільних проблем з орієнтацією на результат шляхом виконання ключових показників ефективності програми. Узагальнення підходів щодо класифікації соціальних програм дозволило виокремити наступні ознаки: проблема, територія, обсяг та джерела фінансування, час виконання програми, галузь, цільова група, методи та способи вирішення проблеми. Аналіз фінансування соціальних програм в Україні свідчить, що вони займають найбільшу частку серед усіх державних цільових програм в Україні, водночас, не вирішують великої кількості соціальних проблем. Використання облігацій соціального впливу у багатьох країнах світу дозволило вирішити ряд проблем у наступних сферах: молодь, здоров'я та соціальна підтримка, безробіття, забезпечення житлом, соціальне підприємництво, кримінальне судочинство, фінансова підтримка, міжнародний розвиток. Запровадження облігацій соціального впливу в Україні надало б можливість збільшити фінансову ефективність програм, поліпшити їх якість.

Ключові слова: фінансування соціальних програм, соціальні програми, облігації соціального впливу, державні цільові програми.